

PRESENTACIÓ

JOANDOMÈNEC ROS
President de l'Institut d'Estudis Catalans

L'Institut d'Estudis Catalans, fundat fa més de cent anys, és un centre de recerca en pràcticament tots els àmbits de les ciències i les humanitats, i l'acadèmia de la llengua catalana. Dedica molts esforços a crear i difondre ciència, mitjançant projectes de recerca, jornades d'estudi, publicacions i congressos, sobre tots els àmbits de la catalanística i sobre molts àmbits de les ciències i les humanitats. I aquesta publicació, que en essència són les actes del Tercer Congrés sobre Ciutats Mediterrànies, aquesta vegada sobre mobilitat i desplaçament de persones, abraça molts d'aquests àmbits.

El congrés l'organitzaren l'IEC, la Unió Acadèmica Internacional (UAI), l'Institut Europeu de la Mediterrània (IEMed), la xarxa de ciutats mediterrànies Med-Cities i l'Ajuntament de Barcelona, amb l'objectiu de conèixer millor de quina manera la mobilitat de persones en el passat, i en l'actualitat, ha configurat el món modern de la Mediterrània i quins reptes planteja aquesta mobilitat. En les pàgines que segueixen aquests temes són considerats i explorats a bastament.

La mobilitat de les societats antigues té molts orígens i implicacions. Una de les raons per traslladar individus i béns d'un lloc a un altre és el comerç, i les societats modernes s'han configurat, entre altres coses, pel comerç, i el comerç ha estat primordial a l'hora d'explicar l'anhel de viatjar a països llunyans i desconeguts, ja sigui a la recerca d'espècies (condiments), o bé d'or i metalls preciosos, o per trobar recursos alimentaris nous, com caladors de pesca. El resultat comú ha estat el descobriment de llocs i pobles més llunyans, si no dels tresors cercats.

Una altra causa de la mobilitat és fugir de problemes domèstics, com la guerra, la pobresa i les malalties, o de problemes globals, com el canvi climàtic, i això no és nou en els nostres dies. Un altre motiu pel qual les persones i els pobles viatgen, no sempre en les millors condicions, és per fugir del fanatisme religiós, i jueus, cristians, musulmans i agnòstics han estat foragitats històricament, i també avui, pels creients d'altres religions.

Des del punt de vista d'un ecòleg, que és el meu, diversos dels grans moviments humans del món han estat provocats per la superpoblació, per la transformació de la terra a causa de la nostra manera agressiva i

espoliadora d'explotar els recursos naturals (ja sigui per l'agricultura, la ramaderia, la silvicultura, la pesca o qualsevol altra activitat).

El moviment dels humans és sovint secundat, i agreujat, pel moviment d'animals i plantes que els acompanyen, tant si es tracta d'espècies domèstiques com d'espècies plaga, com ara les rates. Una de les principals causes d'extinció de la biodiversitat és i ha estat en el passat la introducció, intencionadament o involuntària, d'espècies al·lòctones en ecosistemes nous, especialment els insulars, molt fràgils.

És a dir, les causes dels moviments de persones i societats es poden resumir en tres: por, gana i curiositat. Ves per on, són els motors de l'hominització i de la civilització.¹

Però també hi ha més coses bones com a conseqüència de la mobilitat dels grups humans, allunyades en el temps (la sortida d'Àfrica dels nostres avantpassats i la dispersió per tot el món) o no tan remotes. Per exemple, la descoberta de recursos de tota mena, o la importació d'invents de països llunyans, com el paper o la pólvora des de la Xina. I, més a prop de casa, què fariem els catalans sense el pa amb tomàquet, la botifarra amb mongetes, la truita de patates o l'escalivada? Com moltes altres plantes que són espècies o varietats d'avantpassats apareguts per evolució en països llunyans, i que els exploradors i descobridors europeus portaren als seus països, la tomaquera, la mongetera, la patatera i la pebrotera són originàries de les Amèriques, i l'alberginiera d'Àsia, entre moltes altres espècies de plantes de conreu, i també d'animals domèstics.

Una d'aquestes coses bones ha estat en el passat i és avui la barreja ètnica de les societats humanes, i això no només des del punt de vista biològic, sinó també social

1. Vegeu, entre altres: Ramon TURRÓ I DARDER, *Els orígens del coneixement: la fam*, Barcelona, Edicions 62, 1980; Derek DENTON, *El despertar de la consciència. La neurociència de les emocions primàries*, Barcelona, Paidós, 2009; Agustín FUENTES, *La chispa creativa. Cómo la imaginación nos hizo humanos*, Barcelona, Ariel, 2018; Edward Osborne WILSON, *La conquista social de la Tierra. Breve historia de la humanidad en los últimos trece mil años*, Barcelona, Debate, 2006; Antonio DAMASIO, *El extraño orden de las cosas. La vida, los sentimientos y la creación de las culturas*, Barcelona, Destino, 2018.

i cultural. Una de les sorpreses de l'estudi genètic de grups humans europeus i mediterranis actuals és que no hi ha grans diferències entre grups culturalment diferents. Per exemple, els pobles ibèrics i magribins no són genèticament tan diferents entre si, i el mateix passa amb jueus i palestins, per posar un exemple ben contrastat culturalment.

Fins i tot els bascos i els altres pobles ibèrics no són tan diferents entre si des del punt de vista biològic com ho poden fer pensar la llengua i els trets físics; però és cert que els bascos tenen lleugeres diferències genètiques pel que fa al conjunt de ciutadans d'Europa, continent que, des del punt de vista genètic, és molt homogeni. Estudis recents indiquen que «la barrera cultural del llenguatge va poder promoure l'aïllament de la població basca davant els contactes poblacionals posteriors, com la influència de l'imperi romà o l'ocupació islàmica de la península Ibèrica».² No és clar si els bascos es movien poc o molt del seu país, però s'ha demostrat que arribaren a les costes americanes un parell de segles abans que Colom, on hi anaven a pescar i a caçar balenes.

Què passa quan un país rep, per les raons que sigui, una allau d'immigrants de fora? Podríem plantejar tres escenaris, per simplificar. Un d'ells és l'assimilació, en els dos sentits, en funció del nombre relatiu d'autòctons i de nousvinguts, o del caràcter bel·licós o pacífic d'uns i altres. Pot esdevenir-se la dilució de la identitat del país petit o vençut dins de la identitat abassegadora del gran o vencedor, o bé la incorporació, ràpida o més lenta, dels nousvinguts, que acaben per assimilar la cultura, la llengua, àdhuc la religió, del país d'acollida. Són sengles exemples d'assimilació i d'integració.

Una tercera situació és el manteniment dels trets culturals propis dins del país d'acollida. Jueus, xinesos, magribins, italians i alguns altres, de manera total o parcial, en països d'acollida amb poblaments ben diferents dels seus, n'han estat i en són exemples ben notoris (els calls, les aljames, *Little Italy*, *Chinatown*, etc.).

Catalunya ha estat un lloc de pas i un grosol de barreja humana des de l'alba dels temps, ja des dels nostres avantpassats neandertals i *Homo sapiens*. L'estudi del nostre ADN descobreix gens europeus, africans i fins i tot nord-americans i asiàtics de la població actual com a evidència de desplaçaments humans antics, invasions, refugi i encreuaments (i no només entre *Homo sapiens*). Hem estat des de ben antic un país de mestissatge. La població actual és una barreja d'orígens diversos i el resultat d'una integració constant, però de sentiments i objectius comuns i d'identitat compartida.

2. André FLORES-BELLO *et al.*, «Genetic origins, singularity, and heterogeneity of Basques», *Current Biology* (Cambridge, Mass.), vol. 31, núm. 10 (2021), p. 2167-2177.

Aquesta interacció no és només biològica i genètica, sinó també cultural, i avui és molt més intensa que en el passat. De ben segur, això ha fet de Catalunya el país d'acollida i avançat en molts aspectes que ha estat i és en l'actualitat.³ I això és bo, des de tots els punts de vista; només cal veure el descrèdit que el terme *raça* aplicat a la nostra espècie ha tingut des de fa almenys mig segle,⁴ per no parlar de les malvestats que ha provocat i provoca encara avui.

Precisament, a casa nostra, aquesta mescla de gent i cultures diverses en un conjunt social ben caracteritzat i diferent del seu entorn és notable, perquè sembla lògic que hauria d'haver desdibuixat les característiques dels catalans originals. La barreja de gents (i de gens) d'origen divers hauria d'haver homogeneïtzat, a més dels trets morfològics, les característiques socials i culturals en un *totum revolutum* que no singularitzés una identitat concreta i, en canvi, la fes més semblant a les dels països que l'envolten, origen de bona part d'aquesta immigració; i no ha estat així. Més aviat hi ha hagut una adaptació a la «voluntat d'ésser» que destacava Vicens Vives⁵ com a tret diferencial dels catalans, i d'ésser diferents dels altres i de compartir amb els connacionals aspiracions, costums, dèries i creences.⁶

D'això i d'altres temes se'n parlà i es debaté durant el congrés, i se'n obtingueren conclusions ben interessants, que aquestes actes reproduïen. Jo ho hauria de deixar aquí, però, donat que el 2020 fou l'Any Josep Carner, un dels més grans poetes que aquest país ha donat (i exemple ell mateix de mobilitat excepcional, perquè repartí el seu exili polític entre Amèrica i Europa), no puc deixar de recordar un dels seus poemes, de fa més d'un segle. En aquest poema es plany dels turistes espanyols que l'estiu omplen Barcelona, i també recorda el «problema català», que no és cosa de la situació actual, i que ve d'antic.⁷ Entenc que els seus versos poden ser un colofó adient d'aquest volum.

3. Joandomènec Ros, *Tot el que pugui convenir a les demandes d'aquesta terra. L'Institut d'Estudis Catalans al segle XXI*, Cabrera de Mar, Galerada, 2020; Joandomènec Ros, *Cal que siguem masovers del món. Noves reflexions sobre medi ambient*, Barcelona, Empúries, 2021; Joandomènec Ros, *Una aventura no totalment imprevisible. Assaigs sobre ciència i cultura* (en premsa).

4. Stephen Jay GOULD, *La falsa mesura del home*, Barcelona, Crítica, 1996; Nicholas WADE, *Una herència incòmoda. Gens, raza e historia humana*, Barcelona, Ariel, 2015.

5. Jaume VICENS VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Destino, 1982, p. 223-226.

6. Joandomènec Ros, *Tot el que pugui convenir...*

7. Josep CARNER, *Llibres de poesia 1904-1924*, ed. Jaume COLL, Barcelona, Edicions 62, 2016.

Barcelona, ciutat castellana a l'estiu

Josep Carner (*d'Auques i ventalls*, de 1914)

O parla castellana! ¿qui et feia inconeguda,
qui et feia menyspreada de la Ciutat rient?
Altívola trepitges la nostra fe caiguda
i dónes ufanosa els teus plomalls al vent.

Al so d'una música vibrant de regiment,
nostre passeig de Gràcia, quan és la nit vinguda,
apar Zamora, sense cap cara coneguda,
i amb no sé què de Bécquer que plou del firmament.

Dos lloen en La Cierva, fumant el seu cigarro.
Festegen unes noies, que semblen d'En Chicharro.
¡Hi ha un sol nacionalista, i alaba en Valle Inclán!

Un *Imparcial*, per terra, masega l'aura pura,
i qualsevol diria que el seu cruixit murmura:
—«A la verdad, no existe problema catalán».⁸

8. Josep CARNER, *Auques i ventalls*, Barcelona, Impremta Can Marian Galvé, 1914, p. 38.